

Γιατί ένα τέτοιο Συμπόσιο WHY SUCH A SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32635 & [doi:heal.uoi.12442](https://doi.org/10.12442/heal.uoi.12442)
Ο δρόμος ως το Συμπόσιο TOWARDS THE SYMPOSIUM olympias.uoi.gr/32632 & [doi:heal.uoi.12439](https://doi.org/10.12439/heal.uoi.12439)
Πρόγραμμα PROGRAM olympias.uoi.gr/32633 & [doi:heal.uoi.12440](https://doi.org/10.12440/heal.uoi.12440)
Ομιλίες ORAL PRESENTATIONS (121 βίντεο /videos) <https://www.youtube.com/@1-706/videos>
ΠΡΑΚΤΙΚΑ PROCEEDINGS olympias.uoi.gr/32634 & [doi:heal.uoi.12441](https://doi.org/10.12441/heal.uoi.12441)
Απολογισμός: Ήμουν κι εγώ εκεί! REPORT: I WAS THERE! olympias.uoi.gr/33342 & [doi:heal.uoi.13058](https://doi.org/10.13058/heal.uoi.13058)
Παρόν άρθρο THIS PAPER olympias.uoi.gr/33736 & [doi:heal.uoi.13452](https://doi.org/10.13452/heal.uoi.13452)

ΣΥΝΕΔΡΙΑ Κ1: Η θεολογία του θανάτου: Συζήτηση¹

EN Session K1: THE THEOLOGY OF DEATH: Discussion²

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ: Μαγδαληνή Τσολάκη, Χρήστος Μεράντζας

Ομιλίες³

- Ατματζίδης Σ., Δημολιάτης Γ., Κανέλλος Ι. ΠΠΠ: Η απάντηση της Καινής Διαθήκης. [YouTube=YyyCn4VZ1sc](https://www.youtube.com/watch?v=YyyCn4VZ1sc) 16:55.
- Καρατζάς Α. Η ορθόδοξη θέση έναντι του ερωτήματος "πότε πρέπει να πεθάνουμε" σύμφωνα με τον Άγιο Συμεών τον Νέο Θεολόγο. [YouTube=a9G4IOdKKs8](https://www.youtube.com/watch?v=a9G4IOdKKs8) 9:45.
- Μεράντζας Χ. Η ανθρωπολογία του θανάτου στον βυζαντινό και τον μεταβυζαντινό πολιτισμό. [YouTube=wvy_En2ZnjQ](https://www.youtube.com/watch?v=wvy_En2ZnjQ) 17:54.
- Περσελής Ε. Η έννοια του πένθους στην ορθόδοξη χριστιανική πατερική παράδοση. Διάβασε ο Γιάνης Δημολιάτης. [YouTube=ShAW1gyi0JA](https://www.youtube.com/watch?v=ShAW1gyi0JA) 16:38.
- Τσολάκη Μ. Ο θάνατος στην ελληνική φιλοσοφία και στην ορθόδοξη πίστη. [YouTube=vVmNSGkDfWc](https://www.youtube.com/watch?v=VmNSGkDfWc) 16:23.

Μεράντζας Χ, Τσολάκη Μ, Ανδρεόπουλος Α, Αποστολοπούλου Γ, Ατματζίδης Σ, Καρατζάς Α, Παναγιωτόπουλος Π. Η θεολογία του θανάτου: Συζήτηση: [YouTube=zdXvpweu0IM](https://www.youtube.com/watch?v=zdXvpweu0IM) 14:24

Περίληψη

Π. Παναγιωτόπουλος: Πώς συνάγετε ότι η παράσταση του θρήνου τού *Αβά Σισώη* προέρχεται από δυτική επίδραση; Χ. Μεράντζας: Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχει ο σκελεθρωμένος θάνατος. Στην αρχαία Ρώμη, σε ψηφιδωτά συμποσίων απαντά ο θάνατος για να δηλωθεί ότι η ζωή είναι ευτελής και να τη χαϊρόμαστε. Στον Μεσαίωνα, λόγω της μεγάλης πανώλης, σειρά εικονογραφικών θεμάτων δηλώνει τη ματαιότητα της

¹ 30-4-2017 11:00-12:30 Συνεδρία: Κ1 Η θεολογία του θανάτου. Συζήτηση: [YouTube=zdXvpweu0IM](https://www.youtube.com/watch?v=zdXvpweu0IM) 14:24.

Άρθρο: υποβολή 26-9-2022· αποδοχή 12-3-2024· κρίση από ομότεχνους (peer review) όχι. Πρόσβαση **συνδέσμων** 12-3-2024. Αν δεν λειτουργούν: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ: σελ. 21: υποσημ. 6.

Πώς να αναφέρετε αυτό το άρθρο: Μεράντζας Χ, Τσολάκη Μ, Ανδρεόπουλος Α, Αποστολοπούλου Γ, Ατματζίδης Σ, Καρατζάς Α, Παναγιωτόπουλος Π, Δημολιάτης Ι. «Συνεδρία Κ1 Η θεολογία του θανάτου: Συζήτηση». Στο: «Πότε Πρέπει να Πεθαίνουμε; (ΠΠΠ). Πρακτικά 1ου Διεπιστημονικού Συμποσίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, 28-30 Απριλίου 2017. ISBN 978-960-233-288-7». Εκδόσεις Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, αποθετήριο Ολυμπιάς. 7 Απριλίου 2024. Άρθρο Κ16: σς 6. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33736> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13452>.

² Summary in page 2. If any **link** does not work: > Top of page > PROCEEDINGS: page 22: footnote 10.

³ Άρθρα ομιλητών: > Κορυφή σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Κ1 > 1-5, όπου και σύντομο βιογραφικό τους.

ζωής. Τεκμηριωμένη εικονογραφικά η για πρώτη φορά εμφάνιση του *Όσιου Σισώη* στην Εσπερία. Το ίδιο και των *Τροχών του Χρόνου*. Έχουμε και θέματα που φεύγουν από την Ανατολή στη Δύση και ξαναγυρνάνε ως αντιδάνεια, με διαφορετικό θεολογικό και συμβολικό περιεχόμενο.

Γ. Αποστολοπούλου: Στο Βυζάντιο και στα μεταβυζαντινά χρόνια, υπάρχει μια ιδιαίτερη κουλτούρα σεβασμού αυτού που απομένει από το σώμα, φανερή στα οστεοφυλάκια, σε ιεροτελεστίες. Πώς ο πολιτισμός αντιμετωπίζει την τελική φθορά του σώματος; **Μεράντζας:** Τεράστιο θεολογικό θέμα το τι γίνεται το ανθρώπινο σώμα. Μέχρι τον 4ο αιώνα, τους μάρτυρες τους κατασπάραζαν τα θηρία στην αρένα, πετιόντουσαν στον Τίβερη κτλ. Μεγάλο θέμα στην πρώτη πατερική παράδοση το τι ανασταίνεται. Λύθηκε τον 4^ο αιώνα, ανασταινόμαστε ψυχή και σώμα *ταυτόχρονα*. Η μεγάλη φροντίδα για το αποσυντεθειμένο σώμα βασίζεται σε αυτήν την παράδοση. Η Εικονομαχία ξεκίνησε (726 μΧ) από το εξής: Λατρεύουμε τα οστά; τις εικόνες; [Είμαστε ειδωλολάτρες;] Λύθηκε με το πέρας της (842 μΧ): Οστά και εικόνες αποτελούν σύμβολα. Παραπέμπουν στο ουράνιο πρότυπο. Ο βυζαντινός πολιτισμός μιλάει για πράγματα που δεν είναι απτά. Τον πρώτο καιρό ο ναός ήταν φωτεινός, με το πέρας των αιώνων έγινε σκοτεινός. Η σχέση φωτός-σκιάς υποδηλώνει το θείο. Το σκοτάδι υποδηλώνει το φως.

Α. Καρατζάς: Σύμφωνα με την χριστιανική διδασκαλία, η μετοχή τής ύλης στις θείες άκτιστες ενέργειες αλλοιώνει τη φύση της. Ο Θεός δημιούργησε άφθαρτη ύλη, το σώμα το δημιούργησε άφθαρτο, με τις ενέργειες του ανθρώπου έγινε φθαρτό και με την θεοποίηση ξανακινείται προς την αφθαρσία. Σύμφωνα με τον Συμεών τον Νέο Θεολόγο, η υγεία είναι ένδειξη επιβράδυνσης της φθοράς. Επιβράδυνση της φθοράς παρατηρείται και στα λείψανα των Αγίων. Σύμφωνα με τους Πατέρες της Εκκλησίας, η ύλη των λειψάνων έχει αλλάξει από τη μετοχή της στο θείο. Γι' αυτό και είναι σεβαστά. **Σ. Ατματζίδης:** Να προσέξουμε τη λέξη: Τιμή. Όχι λατρεία: πάμε στην ειδωλολατρία ύστερα.

Α. Ανδρέοπουλος: Μού έκανε εντύπωση η αναφορά στο θέμα της υγείας. Είμαι 68 ετών και είμαι πάρα πολύ υγιής, δεν έχω κάτι, ούτε τόσο δα. Είμαι αγνωστικιστής όμως. Ποια θα ήταν η άποψη του Θεού; Γιατί είμαι τόσο υγιής τόσο μεγάλος; **Μ. Τσολάκη:** Ιατρικά μιλώντας, κάθε δεκαετία μετά τα 40 μας χάνουμε το 10% της λειτουργικότητας όλων των οργάνων μας. Φαινομενικά είστε υγιής. Έχετε 30 χρόνια μετά τα 40, έχετε χάσει το 30% της λειτουργικότητάς σας. Σε κάποια φάση αυτό το ποσοστό γίνεται 90% ή 100%. Άνθρωποι 80 ή 90 χρονών κοιμούνται και την άλλη ημέρα δεν ξυπνούνε, γιατί ξεπερνάνε ένα κρίσιμο όριο. Η φθορά είναι σύμφυτη με τη γέννηση. Η εκφύλιση αρχίζει με τη γέννησή μας. Είμαστε προγραμματισμένοι για τον θάνατο. Έχουμε την ικανότητα να αντισταθμίζουμε την με την πάροδο του χρόνου φθορά, επιδιορθώνοντας τις βλάβες, αλλά κάποια στιγμή η φθορά ξεπερνά το κρίσιμο όριο. Το σώμα μας είναι συνδεδεμένο με τη φθορά, κάθε μέρα βρίσκεται πιο κοντά στο θάνατο. Κάποιος πιο γρήγορα, κάποιος πιο αργά, σύμφωνα με τους σύγχρονους βιολόγους ανάλογα με τρεις αιτίες: 30% από *ατυχήματα* (μια λοίμωξη, ένας ιός, ένα τροχαίο), 30% από το *DNA* μας (υπάρχουν άνθρωποι που κληρονομούν από τους γονείς τους μακροζωία), και 30% από τον *τρόπο που ζούμε* (ένας καπνιστής, ένας που τρώει λιπαρά καθημερινά και δεν τρώει φρούτα, λαχανικά και ψάρια, ένας που κάθεται στην καρέκλα νύχτα και μέρα, έχει λιγότερες πιθανότητες να ζήσει 100 χρόνια).

Λέξεις-κλειδιά: *προέλευση εικονογραφικών θεμάτων, ανάσταση ψυχής και σώματος, εικονομαχία, αφθαρσία ύλης, φθορά ανθρώπινου σώματος, προγραμματισμένος θάνατος, αίτια φθοράς, τρόπος ζωής, ατυχήματα, γενετική κληρονομιά*

Session K1: The theology of death: Discussion.⁴

Merantzias Ch, Tsolaki M, Andreopoulos A, Apostolopoulou G, Atmatzidis S, Karatzas A, Panagiotopoulos P, Dimoliatis I

⁴ Cite this article: Merantzias Ch, Tsolaki M, Andreopoulos A, Apostolopoulou G, Atmatzidis S, Karatzas A, Panagiotopoulos P, Dimoliatis I. «Session K1 The theology of death: Discussion». In: «When Should We Die? (WnSWD). Proceedings of the 1st Interdisciplinary Symposium, University of Ioannina, April 28-30, 2017. ISBN 978-960-233-288-7». University of Ioannina Publications, Olympias repository. April 7, 2024. Paper K16: ps 6. <https://olympias.lib.uoi.gr/jspui/handle/123456789/33736> & <http://dx.doi.org/10.26268/heal.uoi.13452>.

Summary

P. Panagiotopoulos: How do you conclude that Ava Sissois' lament comes from a western influence? Ch. Merantzas: In Orthodoxy there is no skeletonized death. In ancient Rome, mosaics of banquets feature death to declare that life is trivial and to be enjoyed. In the Middle Ages, due to the great plague, a series of pictorial themes declare the futility of life. Pictorially documented the first appearance of Ossios Sissois in Hesperia. The same with the Wheels of Time. We also have themes that travel from East to West and return as counter-loans with different theological and symbolic content.

G. Apostolopoulou: In Byzantium and in the post-Byzantine years, there is a special culture of respect for what remains of the body, evident in the ossuaries, in rituals etc. How does culture deal with the final wear and tear of the body? Merantzas: What happens to the human body is a huge theological issue. Until the 4th century, the martyrs were devoured by beasts in the arena, thrown into the Tiber etc. A big issue in the first patristic tradition was what is resurrected. Solved in the 4th century, we are resurrected soul and body at the same time. Great care for the decaying body is based on this tradition. The Iconoclasm started (726 AD) due to: Do we worship bones? Do we worship pictures? [Are we pagans?] Resolved with its end (842 AD): Bones and images are symbols. They refer to the heavenly standard. Byzantine civilization talks about things that are not tangible. At first the temple was bright; with the passing of the centuries, it became dark. The light-shadow relationship suggests the divine. Darkness signifies light.

A. Karatzas: According to Christian teaching, the participation of matter in divine uncreated energies changes its nature. God created imperishable matter, the human body was created imperishable, with human's actions it became perishable and with deification it moves again towards incorruption. According to Simeon the New Theologian, health is a sign of slowing down decay. A slowing down of deterioration is also observed in the relics of the Saints. According to the Fathers of the Church, relics' matter has changed due to sharing in the divine. This is why relics are respected. S. Atmatzidis: Let's pay attention to the word: Honor. Not worship: we then go to idolatry...

A. Andreopoulos: I was impressed by the reference to the issue of health. I am 68 years old and very healthy, I don't have anything, even the least. I'm an agnostic though. What would be God's view? Why am I so healthy so old? M. Tsolaki: Medically speaking, every decade after the age of 40 we lose 10% of the functionality of all our organs. You seem to be healthy. You are 30 years past 40, you have lost 30% of your functionality. At some point this percentage becomes 90% or 100%. People 80 or 90 years old go to sleep and the next day they don't wake up, because they crossed a critical threshold. Decay is inherent with birth. Degeneration begins with our birth. We are programmed for death. Some have the ability to compensate for the wear and tear, but at some point the wear and tear crosses a critical threshold. Our body is bound with decay, every day it is closer to death. Someone faster, someone slower, according to modern biologists due to three causes: 30% due to accidents (an infection, a virus, a car accident), 30% to our DNA (there are people who inherit longevity from their parents), and 30% to the way we live (a smoker, one who eats fat daily and does not eat fruits, vegetables and fish, one who sits in a chair day and night, has less chance of living 100 years).

Keywords: *origin of iconographic subjects, resurrection of soul and body, iconography, decay of matter, decay of human body, planned death, causes of decay, lifestyle, accidents, genetic inheritance*

Αποηχογραφημένη Συζήτηση ⁵

Χρήστος Μεράντζας, Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Πατρών: Ο λόγος σ' εσάς. Αν υπάρχουν ερωτήσεις και σε ποιους ομιλητές, με πολλή χαρά.

⁵ Αποηχογράφηση: Άρτεμις Δάλλα. Επιμέλεια, περίληψη, summary, υποσημειώσεις: Γιάνης Δημολιάτης.

Πέτρος Παναγιωτόπουλος, Φυσικός, Θεολόγος, Επίκουρος Καθηγητής Θεολογίας Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.⁶ Για σας κ. Μεράντζα είναι η ερώτηση. Αναφέρατε ότι η παράσταση του θρήνου του Αβά Σισώη προέρχεται από δυτική επίδραση. Αυτό μπορείτε να μας εξηγήσετε πώς το συνάγετε;

X. Μεράντζας: Αυτά είναι τα δρομολόγια της εικονογραφίας. Έχουμε αρκετά εικονογραφικά θέματα που κυκλοφορούν. Είναι τεκμηριωμένο. Μπορώ να σας δώσω και τις πηγές και τις πρωταρχικές αυτές αναφορές, τις εικονογραφικές. Το ίδιο ισχύει και για τα εικονογραφικά θέματα των Τροχών του Χρόνου.

Π. Παναγιωτόπουλος: Συνγνώμη λίγο, για να διευκρινίσω. Η τεχνοτροπία είναι σαφώς ...

X. Μεράντζας: Αφήστε, η τεχνοτροπία, αυτά είναι βυζαντινά και μεταβυζαντινά θέματα, αλλά οι πρωταρχές των θεμάτων εκκινούν πολύ νωρίτερα.

Π. Παναγιωτόπουλος: Υπάρχει στη δυτική τεχνοτροπία κάτι αντίστοιχο;

X. Μεράντζας: Στον Μεσαίωνα. Ακριβώς γιατί στον Μεσαίωνα τίθεται ένα μεγάλο ζήτημα, λόγω της μεγάλης πανώλης που κυκλοφορεί στην Ευρώπη.⁷ Για το λόγο αυτό έχουμε μία σειρά από εικονογραφικά θέματα που δηλώνουν ακριβώς αυτή τη ματαιότητα της ζωής.

Π. Παναγιωτόπουλος: Με τον Αβά Σισώη; Συγκεκριμένα;

X. Μεράντζας: Ο Αβάς Σισώης ήρθε και αυτός στην Ανατολή ως εικονογραφικό θέμα που πρωτοδημιουργήθηκε στον δυτικό κόσμο, στην Εσπερία. Δηλαδή είναι εισαγόμενο θέμα και ήρθε μέσω χαλκογραφικών προτύπων, όπως ήρθαν από την Εσπερία και οι μεγάλες αυτές χαλκογραφίες με την Αποκάλυψη, οι Τροχοί του Χρόνου. Τώρα, επειδή τα πράγματα δεν είναι ποτέ τόσο απλά, ειδικά με τα δρομολόγια στην τέχνη, έχουμε περιπτώσεις θεμάτων που φεύγουν από την Ανατολή πάνε στην Δύση και ξαναγυρνάνε ως αντιδάνεια. Και μάλιστα ξαναγυρνάνε με συγκεκριμένες αιτίες. Για παράδειγμα, γυρνάνε στις Τράπεζες των καθολικών του Αγίου Όρους. Σας έδειξα έναν μοναχό κεκοιμημένο όπου δίπλα του εμφανίζεται ένας σκελετός, υποδήλωση του θανάτου, με δρεπάνι. Αυτό είναι δυτικό θέμα. Στην Ορθοδοξία δεν υπάρχει ο σκελεθρωμένος θάνατος. Τα θέματα αυτά εντάσσονται σε συγκεκριμένους χώρους, δηλαδή εκεί που υφίσταται σχέση με τη διατροφή. Εάν ξέρετε τον ρωμαϊκό πολιτισμό, την τέχνη της Ρώμης, έχουμε μία σειρά από ψηφιδωτά θέματα σε συμπόσια, σε δωμάτια συμποσίων όπου απαντά ο θάνατος, ακριβώς για να δηλωθεί ότι η ζωή είναι ευτελής και δεν έχει καμία αξία. Πρέπει να ζούμε και να χαιρόμαστε. Ακριβώς σε χώρους που σχετίζονται με την κατανάλωση τροφής έρχονται και εγκαθίστανται τα ίδια εικονογραφικά θέματα, αλλά σαφώς με διαφορετικό θεολογικό περιεχόμενο αυτή τη φορά και με διαφορετικό ασφαλώς συμβολικό περιεχόμενο. Τέλος πάντων, η τέχνη έχει θέματα που πηγαινοέρχονται. Όσον αφορά, τώρα, στον Όσιο Σισώη, είναι όντως τεκμηριωμένη εικονογραφικά για πρώτη φορά η εμφάνιση του θέματος στην Εσπερία.

Κάποιος άλλος; Κάποια άλλη ερώτηση; Η κυρία Αποστολοπούλου.

Γεωργία Αποστολοπούλου, Ομότιμη Καθηγήτρια Ιστορίας της Φιλοσοφίας και Πρακτικής Φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.⁸ Οι ανακοινώσεις ήταν όλες ενδιαφέρουσες. Θα ήθελα να υποβάλω μία ερώτηση στον κ. Μεράντζα. Στο Βυζάντιο και στα Μεταβυζαντινά χρόνια, ή τουλάχιστον το βλέπουμε και στις μέρες μας, υπάρχει μία ιδιαίτερη κουλτούρα που αφορά στο αποσυντεθειμένο σώμα. Δηλαδή μία κουλτούρα σεβασμού αυτού που απομένει από το σώμα και είναι φανερή στα οστεοφυλάκια, σε

⁶ Πέτρος Παναγιωτόπουλος Π, Καλλιακμάνης Β. «Η ευθανασία κατά τον Ευγένιο Βούλγαρι.» Ομιλία: [YouTube=ub8_6d32oNk](https://www.youtube.com/watch?v=ub8_6d32oNk) 17:06. Άρθρο: Κορυφή 1^η σελίδα > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Π8 > 5.

⁷ Μαύρη πανώλη ή **μαύρος θάνατος** (1348-1353): Θεωρείται η πιο καταστροφική πανδημία στην καταγεγραμμένη παγκόσμια ιστορία. Υπολογίζονται 100 έως 200 εκατομμύρια νεκροί σε Ευρώπη, Ασία και Βόρεια Αφρική. Ο τότε παγκόσμιος πληθυσμός εκτιμάται 450 εκατομμύρια. Πηγή: el.wikipedia.org/Μαύρη_πανώλη.

⁸ Αποστολοπούλου Γ. «Η αξία της ανθρώπινης ζωής και το ζήτημα της αυτοκτονίας σύμφωνα με τον Kant.» Ομιλία: [YouTube=S0rct-CmGIA](https://www.youtube.com/watch?v=S0rct-CmGIA) 18:02. Άρθρο: Κορυφή 1^η σελίδα > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ10 > 3.

ιεροτελεστίες σχετικές κ.λπ. Μήπως θα θέλατε να αναφέρετε κάποια στοιχεία για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζει ο πολιτισμός την τελική φθορά του σώματος;

Χ. Μεράντζας: Αυτό είναι ένα τεράστιο θεολογικό θέμα το τι γίνεται με το ανθρώπινο σώμα όταν αποσυντεθεί. Έχουμε εδώ τον Πατέρα Σεραφείμ, μπορούμε να το συζητήσουμε και μετά. Τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, νομίζω μέχρι τον 4ο αιώνα, υπήρχε σοβαρό θέμα γιατί είχαμε τους μάρτυρες. Τους κατασπάραζαν τα θηρία στην αρένα, πολλά από αυτά τα σώματα πετιόντουσαν στον Τίβερη, όταν γίνονταν οι εκτελέσεις στην Ρώμη. Το ζήτημα είναι ότι αναζητούσαν οι Χριστιανοί να αποσπάσουν τουλάχιστον ένα μέρος του σώματός τους. Για τέσσερις αιώνες υπήρχε μεγάλο θέμα στην πρώτη Πατερική παράδοση για το **τι ανασταίνεται**. Ανασταίνεται όλο το σώμα; Ανασταινόμαστε ως σώμα; Ως κάτι άλλο; Το πρόβλημα λύθηκε κάποια στιγμή, φαντάζομαι, αν θυμάμαι καλά, στον 4^ο αιώνα, όπου γίνεται μια αναφορά στην ανάσταση, όπου ανασταινόμαστε ψυχή και σώμα *ταυτόχρονα*. Η μεγάλη φροντίδα ακριβώς για το αποσυντεθειμένο σώμα βασίζεται σε αυτή την παράδοση που θεμελιώθηκε τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, ότι και τα οστά είναι μέρος της σωματικής μας υπόστασης. Βέβαια, ποιο είναι το οξύμωρο τώρα; Και εκεί χρειάστηκε να επέμβει η Εκκλησία. Στην Εικονομαχία⁹ επανήλθαν όλα αυτά τα προβλήματα. Λατρεύουμε τα οστά, και μαζί και τις εικόνες. Και ανοίγει ένα μεγάλο ζήτημα: Μήπως τα οστά και οι εικόνες είναι *απεξαρτημένα* από το ουράνιο αλλά υποδηλώνουν κάτι καθαρά ειδωλολατρικό; Δηλαδή, μήπως αυτή η εικόνα και αυτό το οστό δεν είναι τίποτα άλλο παρά υλικά φθαρτά τεκμήρια; Εκεί άνοιξε ένα μεγάλο κεφάλαιο στο Βυζάντιο, που λύθηκε με το πέρας της Εικονομαχίας, όπου πλέον γίνεται αναφορά ουσιαστικά στο γεγονός ότι οστό και εικόνα αποτελούν μια μορφή συμβολοποίησης όπως το είδωλο στον καθρέφτη. Δηλαδή λειτουργούν ως παραπομπή στο ουράνιο πρότυπο, ώστε να μην εγκλωβίζεται στην ύλη καμία πιθανότητα να θεωρηθεί ότι αυτή συνιστά ειδωλολατρικό σύμβολο.

Είναι ένα απίθανο δρομολόγιο, πολύ δύσκολο να συζητηθεί, ειδικά όταν βρισκόμαστε μπροστά σε φοιτητές και πρέπει να τους εξηγήσουμε τι είναι η ουσία του Βυζαντίου. Εκεί πραγματικά είναι πάρα πολύ δύσκολο, γιατί ο βυζαντινός πολιτισμός ήρθε και **ανέτρεψε** τα πάντα. Μιλάει για το τραύμα, για τον πόνο, για πράγματα που δεν είναι απτά. Όταν βλέπεις, επί παραδείγματι, το σκοτάδι αυτό υποδηλώνει το φως. Δηλαδή, μπαίνεις μέσα σε έναν βυζαντινό ναό και είναι φωτεινός τους πρώτους αιώνες. Τον πρώτο καιρό ο ναός είναι φωτεινός, και σταδιακά με το πέρασμα των αιώνων συσκοτίζεται. Η σχέση φωτός και σκιάς – εδώ θα πρέπει να διαβάσει κανείς τον Αρεοπαγίτη, τα ξέρετε εσείς πολύ καλύτερα από μένα – το σκοτάδι υποδηλώνει το φως. Ή φτάνουμε σε ένα σημείο στην αναζήτηση του Θεού και εκεί είναι ένα νεφέλωμα, όπως μας λέει η Παλαιά Διαθήκη, το σκότος. Από εκεί και πέρα δεν μπορούμε να προχωρήσουμε στη γνώση του Θεού. Είναι πολύ περίπλοκα ζητήματα, αλλά αυτό που με συγκινεί πάντα στον βυζαντινό πολιτισμό είναι αυτή η μεγάλη ανατροπή που έκανε στην αντίληψη για τον κόσμο. Το ότι νοηματοδότησε πράγματα που μέχρι εκείνη την εποχή είχαν μια εντελώς διαφορετική υπόσταση. Το να λατρεύεις λείψανα αγίων ή η σχέση φωτός - σκιάς για την υποδήλωση του θείου.

Ανδρέας Καρατζάς, Σχολικός Σύμβουλος, Δρ. Επιστημών Αγωγής, Υπ. Διδάκτωρ Θεολογίας: Θα ήθελα να συμπληρώσω κάτι σχετικά με τα λείψανα. Σύμφωνα με την χριστιανική διδασκαλία η μετοχή της ύλης στις θείες ενέργειες, στις θείες *άκτιστες* ενέργειες, δημιουργεί μία αλλοίωση της φύσης της ύλης. Εκεί που ήταν άφθαρτη, ο Θεός δημιούργησε άφθαρτη ύλη,¹⁰ το σώμα το δημιούργησε ως άφθαρτο, με τις ενέργειες του ανθρώπου έγινε φθαρτό και με την θεοποίηση *πάλι* γίνεται, ξαναρχίζει να κινείται προς την αφθαρσία. Γι' αυτό και είπα και στην εισήγησή μου, ότι σύμφωνα με τον Συμεών, η υγεία είναι ένδειξη επιβράδυνσης της φθοράς. Αυτή η επιβράδυνση της φθοράς παρατηρείται και στα λείψανα των Αγίων και σύμφωνα με τους Πατέρες της Εκκλησίας θεωρείται ότι η ύλη έχει αλλάξει από τη μετοχή της στο θείο, γι' αυτό και είναι σεβαστά [τα οστά].

⁹ Θεολογική και πολιτική διαμάχη Εικονομάχων-Εικονολατρών στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία για τη λατρεία των εικόνων (726-842): <https://el.wikipedia.org/wiki/Εικονομαχία>.

¹⁰ Αρχή της αφθαρσίας της ύλης της σύγχρονης Φυσικής-Χημείας: https://el.wikipedia.org/wiki/Αφθαρσία_της_ύλης

Σεραφεΐμ Ατματζίδης, Αρχιμανδρίτης, *Εφημέριος Ιερού Ναού Αγίου Νικολάου Θέρμης Θεσσαλονίκης*: Να συμπληρώσω μόνο, να προσέξουμε τη λέξη: όχι λατρεία, τιμή. Όχι λατρεία, τιμή. Γιατί πάμε στην ειδωλολατρία ύστερα.

Ανδρέας Ανδρεόπουλος, *Αναλυτής Εφαρμογών Επικοινωνίας, διαπιστευμένος παρατηρητής στον ΟΗΕ για Κλιματική Αλλαγή & Αειφόρα Ανάπτυξη (UNFCCC)*.¹¹ Μού έκανε εντύπωση η αναφορά σας στο θέμα της υγείας. Επειδή εγώ είμαι 68 ετών και είμαι πάρα πολύ υγιής, δεν έχω κάτι, ανησυχητικά δηλαδή δεν έχω κάτι. Ούτε τόσο δα. Είμαι αγνωστικιστής όμως. Και ήθελα να ρωτήσω ποια θα ήταν η άποψη του Θεού; Γιατί είμαι τόσο υγιής τόσο μεγάλος; Ευχαριστώ.

Μαγδαληνή Τσολάκη, *Καθηγήτρια Νευρολογίας στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*: Για να μιλήσουμε και λίγο ιατρικά, μετά τα 40 χρόνια υπάρχει η άποψη ότι κάθε δεκαετία χάνουμε το **10%** της λειτουργικότητας όλων των οργάνων μας. Δηλαδή, εσείς που φαινομενικά είστε υγιής, εφόσον είστε 67 χρονών έχετε 30 χρόνια μετά τα 40 σας, έχετε χάσει το 30% της λειτουργικότητας όλων των οργάνων σας. Έχει χαθεί η λειτουργικότητα αυτή, η *λειτουργικότητα*. Σε κάποια φάση αυτό το όριο που βρίσκεται σε μία πολύ λεπτή γραμμή, λεπτή κλωστή, αυτό το όριο σπάει και γίνεται 90% ή 100%. Γι' αυτό βλέπουμε ανθρώπους 80 ή 90 χρονών οι οποίοι φεύγουν σε ένα βράδυ, κοιμούνται και την άλλη ημέρα δεν ξυπνούνε, γιατί τελικά έχουν φτάσει στο όριο. Η φθορά δηλαδή είναι σύμφυτη με τη γέννησή μας. Αρχίζει η εκφύλιση μαζί με τη γέννησή μας. Είμαστε, δηλαδή, προγραμματισμένοι για τον θάνατο, μετά την πτώση μας στον παράδεισο. Το θέμα είναι ότι μερικοί οργανισμοί έχουν την ικανότητα να αντισταθμίζουν αυτή τη με την πάροδο του χρόνου φθορά, αλλά κάποια στιγμή αυτή η φθορά φτάνει το 100% ακόμα και με μια απλή αφορμή. Δηλαδή μπορεί κάποιος από εμάς, γιατί και εγώ είμαι στα 63, να πάθουμε μία λοίμωξη και να φύγουμε. Μπορεί να πάθουμε μια λοίμωξη στα νεφρά και να κάνουμε νεφρική ανεπάρκεια, γιατί τα νεφρά μας πια δεν έχουν την ικανότητα να *αντισταθμίσουν* τη βλάβη την οποία υπέστημεν από έναν ιό και να χρειαζόμαστε αιμοκάθαρση καθημερινά.

Άρα, δηλαδή είμαστε, το σώμα μας είναι πια συνδεδεμένο με τη φθορά, προχωρούμε, κάθε μέρα είναι πιο κοντά προς τον θάνατο, είναι δεδομένο αυτό. Και κάποιος θα φτάσει πιο γρήγορα και κάποιος θα φτάσει πιο αργά, ανάλογα με το DNA του. Ανάλογα με τρεις καταστάσεις, σύμφωνα με τους σύγχρονους βιολόγους: το 30% οφείλεται στα *ατυχήματα*, που ήδη σας είπα μερικά, μία λοίμωξη, ένας ιός, ένα τροχαίο· το 30% οφείλεται στο *DNA* μας, υπάρχουν άνθρωποι με DNA από τους γονείς που κληρονομούν μακροζωία· και ένα 30% είναι από τον *τρόπο με τον οποίο ζούμε*, ένας που καπνίζει έχει λιγότερες πιθανότητες να φτάσει στα 100 χρόνια από έναν που δεν καπνίζει, ένας ο οποίος τρώει λιπαρά καθημερινά και δεν τρώει φρούτα, λαχανικά και ψάρια έχει μεγαλύτερο κίνδυνο, ένας άνθρωπος που κάθεται στην καρέκλα του νύχτα και μέρα και δεν κάνει σωματική άσκηση, έχει λιγότερες πιθανότητες να φτάσει να ζήσει 100 χρόνια. Επομένως 30% καταμερισμένο το ποσοστό του προσδόκιμου για όλους μας είναι.

X. Μεράντζας: Σας ευχαριστούμε. Μπορούμε να περάσουμε για διάλειμμα.

Πήραν το λόγο (αλφαβητικά): Ανδρεόπουλος Α (1 φορά), Αποστολοπούλου Γ (1), Ατματζίδης Σ (1), Καρατζάς Α (1), Μεράντζας Χ (7· Πρόεδρος της συνεδρίας), Παναγιωτόπουλος Π. (4), Τσολάκη Μ (1· Πρόεδρος της συνεδρίας).

¹¹ Ανδρεόπουλος Α. «Ο θάνατος; Ζήτημα ζωής ή θανάτου για γέλια και για κλάματα - Από τον καθένα εξαρτάται!»
Ομιλία: [YouTube=n4w-SByxJB4](https://www.youtube.com/watch?v=n4w-SByxJB4) 3:13. **Άρθρο:** Κορυφή 1^η σελίδας > ΠΡΑΚΤΙΚΑ > Συνεδρία Σ10 > 5.